

“Cahiliye’den İslam’a İbadet Tarihi” Adlı Eser Üzerine*

A Review on “Cahiliye’den İslam’a İbadet Tarihi”

Muhammed Emin Güller**

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi / Article Type: Book Review

Geliş Tarihi: 21 Nisan 2021 / Date Received: 21April 2021

Kabul Tarihi: 6 Mayıs 2021 / Date Accepted: 6 May 2021

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Muhammed Emin Güller)

* Cevâd Ali, (çev. Muammer Bayraktutar), Ankara Okulu Yay., I. Baskı, Ankara 2015.

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Anabilim Dalı / PhD Student, Istanbul University Institute of Social Sciences, Department of Hadith, muhammed.emin.guller@hotmail.com, 0000-0003-1813-136X

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial License

İslâm'ı doğru anlama çabaları hemen hemen her dönemde makes bulmuştur. Günümüzde de çalışmalar bu yönde artarak devam etmektedir. Bu gaye ile yola çıkan araştırmacıların, Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu ortam ve cahiliye dönemi gibi daha çok ilk dönem konularına yoğunlaştıkları görölmektedir.

Cevâd Ali'nin (ö. 1987) kaleme aldığı *Târîhu's-sâlât fi'l-İslâm* adlı çalışmanın bu türden bir gayenin tezahürü olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Tarih sahasındaki çalışmalarıyla tanınan Cevâd Ali, Irak'ın yetiştirdiği önemli âlimlerdendir. Çalışmalarını İslâm öncesi dönem merkezinde sürdürmüştür. Doktora eğitimini Almanya'da tamamladıktan sonra görev yaptığı Bağdat Üniversitesinde profesörlük payesine yükselmiştir. Ayrıca bir dönem Amerika'da bulunan Harvard Üniversitesinde misafir profesör olarak dersler vermiştir. 1947 yılında Bağdat'ta kurulan el-Mecma'u'l-İlmiyyü'l-İrâkî'nin kurucu üyeleri arasında yer aldığı bu müessesede genel sekreterlik vazifesini üstlenmiştir. Aynı kurumun çıkardığı dergide birçok ilmî makale kaleme almıştır. Bu arada *Târîhu'l-'Arab kable'l-İslâm* (I-VIII, Bağdat 1950-1960) adlı eserini daha da genişleterek, *el-Mufassal fi Tarîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm* (I-X, Beyrut 1968-1973)'dan başka, *Târîhu'l-'Arab fi'l-İslâm: es-Sîretü'n-nebeviyye* (Bağdat 1961) ve *Esnâmü'l-'Arab* (Bağdat 1967) gibi eserlerini telif etmiştir.

Cevâd Ali'nin *Târîhu's-salât fi'l-İslâm* adlı eseri, 1945 yılında Mısır'da yayımlanan *er-Risale* dergisinde yazılan makalelerin yeniden gözden geçirilerek neşredilmiş halidir. Eser, Doç. Dr. Muammer Bayraktutar tarafından Türkçeye kazandırılmış ve içeriğinde namaz dışındaki diğer ibadet esaslarının da bulunması sebebiyle "Cahiliye'den İslam'a İbadet Tarihi" başlığıyla Ankara Okulu Yayınları tarafından 2015 yılında basılmıştır.

Eserde başta namaz olmak üzere, zekât, oruç, hac gibi ibadetlerin teşri' sürecine dair önemli bilgiler verilmektedir. Yazar söz konusu süreçleri anlatırken, varsa farklı rivayetlere de yer vermekte ve mukayeseli olarak bir inceleme yapmaktadır. Genel itibariyle ihtilaf bulunan konularda kendi tercihini de gerekçeleriyle birlikte anlatmaktadır. Eserde namaza dair yirmi yedi ayrı mesele konu edilmiştir. Yazar çalışmanın telif edilme amacını řu sözlerle açıklamaktadır:

"Bu çalışmada İslâm'ın temel rükünlerinden olan namaz ibadetinin menşei hakkında okuyucunun bilgi sahibi olması amacıyla, namazın ne zaman farz kılındığı ve nasıl geliştiğini açıklayarak İslâm'da namazın tarihine ilişkin bir araştırma sunmaya çalıştım. Bu arada gücüm ölçüsünde, namaz ibadetini, okuyucunun Yahudilik ve Hristiyanlıkta mevcut, benzer ibadet ve ritüeller hakkında da bilgi sahibi olması için, söz konusu iki dinin ibadetlerini karşılaştırmaya çalıştım."

Yazar, öncelikle "salât" kelimesinin etimolojik anlam bağını ortaya koymaktadır. Buna göre "salât" kelimesi Arâmîce bir kelime olup rükûda bulunmak, boyun eğmek gibi manalara gelmektedir. Aslen Arâmîce olan bu kelimeyi zamanla Yahudiler kullanmış, böylelikle İbrânîce'ye girmiştir. İslâm'dan önce Ehl-i Kitap yoluyla Arapça bir kelime haline gelmiştir. İbrânîce aslı "salûteh" olan söz konusu kavram, Yahudilerin ibadet mekânı anlamına gelmektedir.

Müellif, bilinen anlamıyla "salât/namaz"ın cahiliye dönemi Arap toplumunda olmadığını, Kur'ân'ın ifadesiyle onların ibadetlerinin ıslık çalıp, el çırpıktan ibaret olduğunu ortaya koymaktadır. Namaz ibadeti bağlamında diğer dinlerin de ibadetlerini okuyucuyla paylaşan yazar, ibadet şekillerinin benzer ve farklı yönlerine de işaret etmektedir. Bu meyanda yazar, hemen hemen tüm dinlerde rükû ve secde gibi bir takım ritüellerin yapıldığını söylemektedir. Ayrıca diğer dinlerde de, İslâm'daki imamlık vazifesi gibi, sorumlu kişilerin beraberindeki topluluğu yönetme ve rehberlikte bulunma türünden görevler ifa ettiğinden bahsetmektedir. Bunun yanı sıra diğer dinlerde de çoğunlukla belirli vakit ve günlerde ibadet emrinin var olduğunu, bu ibadetlerin de kimi zaman dua etme veya belirli günlerde toplanıp merasim yapma şeklinde tezahür ettiğini belirtmektedir. Dinler arasındaki birçok farklılığa da dikkat çeken yazar, Yahudilikte Yaradan'a ve putperestlikte insana secde yapıldığından; Araplarda ise herhangi bir şeye secde etmenin zül addedildiğinden bahsetmektedir.

İslâm'da namaz emrinin ne zaman varit olduğunu tartışmaya açan yazar, bu konuda farklı görüşleri ele almaktadır. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ilk namaz emrinin Mekke'de vahyedildiğini, Medine döneminde ise namaz ibadetinin son halini aldığını ifade etmektedir. Hz. Peygamber Mekke'de namazı iki rekât olarak kılmış; Medine döneminde rekât sayısı dörde çıkarılmıştır. Dolayısıyla yazarın tespitine göre İslâm'da namaz emri bir defada değil, aksine öncelikle Mekke'de, sonra Medine'de olmak üzere tedrici olarak inmiş, Rasulullah'ın Medine'ye hicretinden sonra nihai şeklini almıştır.

Yazar, gece namazının/ibadetinin Yahudi ve Hristiyanlık gibi diğer dinlerde de bilinen ve uygulanan bir ibadet olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in de vahye muhatap olmadan önce Hira Mağarası'nda inzivaya çekilerek gece namazı kıldığını belirtmektedir. Ancak yazarın ifade ettiğine göre ilgili rivayetlerde söz konusu ibadetin keyfiyeti tam olarak ortaya konulmamaktadır. Yazar, namaz ibadetinin yanı sıra -İslâm'ın beş esas üzerine bina edildiğini haber veren hadisi de göz önünde bulundurarak- eserin son kısmında kısaca zekât, oruç ve hac ibadetlerine yer vererek, söz konusu ibadetlerin tarihi serencamını da okuyucuyla paylaşmaktadır.

Netice itibariyle yazarın tespitine göre "salât", "dua", "ibadet" ya da farklı bir kelimeyle ifade edilse de eski metinlerde ya da İslâm dönemi öncesi diğer dinlerin uygulamalarında namaza karşılık gelen bazı ifade ve ritüellerin olduğu kesindir. Ancak bu uygulama ve ritüellerin mahiyetinin İslâm'ın uygulamasıyla örtüşmediği de izahtan varestedir. Eserde İslâm'daki uygulamalarla cahiliye dönemindeki uygulamaların benzer veya farklı yönleri merkeze alınmıştır. Fakat kimi yerlerde, cahiliye uygulamasının menfi yönlerine dikkat çekilmemiştir. Söz gelimi Arapların, kadınların adet halini necis kabul ettiklerinden bahseden yazarın, bu durumda olan kadınları toplumdan tecrit etmeleri ve onları sofralarına dahi almamaya varan uygulamalarından da bahsetmesi yerinde olabilirdi. Bunun yanı sıra mezkûr eser, konuyu merak edip okuyacak olan kişilerin istifade edebileceği bir mahiyet arz etmektedir. Namaz ve onunla yakından alakalı olan cami, minare, mihrab, ezan, kible gibi unsurların yanı sıra oruç, hac gibi diğer ibadet esaslarının da tarihi süreçlerine dair mukayeseli bilgiler vermesi eseri nitelikli kılan temel özelliklerdendir. Eserde dikkat çekici olan bir diğer husus ise kaynak kullanımındaki çeşitliliktir. Fıkıh, hadis ve yer yer tefsir kaynaklarından referansta bulunan yazarın, ağırlıklı olarak, tarih ve siyer kaynaklarından yararlandığı görülmektedir. Bu çerçevede kimi hadis rivayetleri, hadis kaynağı yerine, tarih kaynaklarından iktibas edilmektedir. Dolayısıyla eserde, yazarın tarihçi kimliğinin daha ağır bastığı söylenebilir. Ayrıca yazarın Yahudilik gibi diğer dinlerin kaynaklarına olan vukûfiyeti ve yer yer batılı kaynaklardan referanslar vermesi de dikkat çekici bir diğer husustur.

